

rın mukayesesi için bk. Ahmed Rifat Efendi, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibûleşrâflar: Devhatü'n-nukabâ*, s. 36-45). Bu konuda iki eser arasındaki fark, *Devhatü'n-nukabâ* müellifi kaynağını aynen veya çok az değişiklikle muhtasar iktibas ederken Nazif Ahmed'in kısmen muhtasar olarak, fakat kendi cümleleriyle eserine aktarmasından ibarettir. *Riyâzû'n-nukabâ*'nın dili devrine göre oldukça ağır olup üslûbu yer yer süslü nesre yaklaşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Nazif Efendi, *Riyâzû'n-nukabâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2275, 2276; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4590; Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 723; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'n-nukabâ*, İstanbul 1283; a.mlf., *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibûleşrâflar: Devhatü'n-nukabâ* (haz. Hasan Yüksel – M. Fatih Köksal), Sivas 1998; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 373-374; Ali Emîrî, "Hâdim ve Hâfız-ı Emânet-i Mübâreke Hulefâ-yi Osmâniyyenin Şeref-i Silsile-i Siyâdetleri", *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası*, sy. 19, İstanbul 1330, s. 417-435; Mehmet İpşirli, "Devhatü'n-nukabâ", *DİA*, IX, 230.

M. FATİH KÖKSAL

RİYÂZÜ's-SÂLİHİN

(رياض الصالحين)

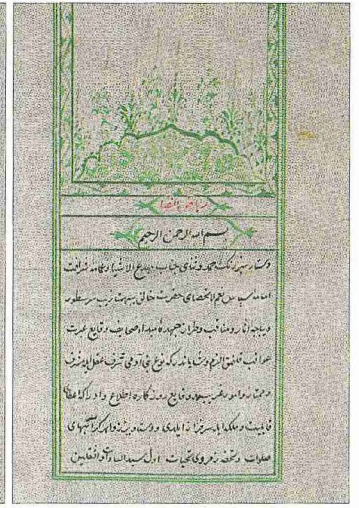
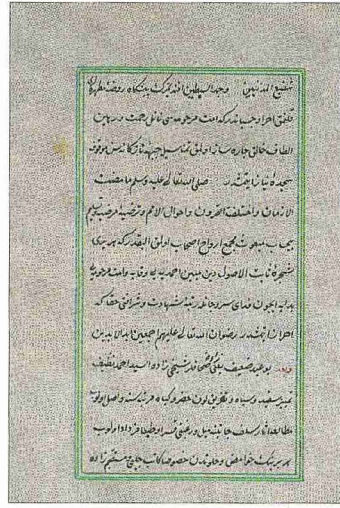
Nevevî'nin

(ö. 676/1277)

bir müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı âyet ve hadisleri derlediği eseri.

Tam adı *Riyâzû's-sâlihîn min hadîsi seyyidi'l-mürselîn*'dir. 14 Ramazan 670 (14 Nisan 1272) tarihinde tamamlanmış olup on sekiz bölüm, 400'e yakın bab ve 1900 civarında hadisten meydana gelmektedir. Bazı bölüm ve babları onlarca hadisten, bazıları birkaç hadisten oluşan eserde konuların niteliği sebebiyle pek çok mükerrem hadis vardır. Bölümlerin ve özellikle babların dikkat çekici yanı her birinin sıralanışındaki fikrî insicam ve mükemmel iç düzendir. Babların adlandırılmasındaki isabet müellifin hadis kitaplarında yer alan rivayetleri büyük bir vukufle değerlendirdiğini, Kur'an ve Sünnet'in muhtevasına vâkıf olduğunu göstermektedir. Eser sadece bir hadis mecmuası değil Nevevî'nin yaşadığı dönemde toplumun ve İslâm coğrafyasının meselelerini ortaya koyan bir belge, ferdin ve cemiyetin ihtiyaçlarına İslâm'ın iki ana kaynağı ışığında çözüm üretme yollarını anlatması açısından âlimler, yöneticiler ve halk için bir rehber niteliğindedir. Bir diğer özelliği de her konuyu âyet ve hadislerle ele almasıdır.

Riyâzû'n-nukabâ'nın ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2275)

Nevevî, *Riyâzû's-sâlihîn*'e aldığı hadislerin çoğunu *Kütüb-i Sitte*'den seçmiş, bunların dışında kalan hadisleri İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭaʾ*'ı, Ebû Bekir el-Humeydî'nin *el-Cemʿ beyne's-Şaḥihayn*'ı, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek*'i ve Dârimî ile Dârekutnî'nin *es-Sünen*'lerinden derlemiş, hadislerin sened zincirini çıkararak sahâbî râvinin adını vermekle yetinmiştir. Kitapta hadis metinleri kaynaklarda geçtiği gibi nakledilmiş, her hadisin sonunda kaynağı belirtilmiş ve hadisle ilgili değerlendirmeler oradan aynen alınmış, bazı hadislerin ve râvilerin değerlendirilmesi Nevevî tarafından yapılmıştır. Hadislerde geçen garîb kelime ve tabirlerin bir kısmı açıklanmış, fazla uzun hadisler bazan kısaltılmış, çok az sayıda hadis mâna ile rivayet edilmiştir. Nevevî, *Riyâzû's-sâlihîn*'e aldığı hadislerin sahih olduğunu söylemekteyse de eserde az sayıda zayıf hadisin bulunduğu kaydedilmekte, bazıları bunların üç kadar, bazıları ise elli kadar olduğunu ileri sürmektedir. Nâsirüddin el-Elbânî ve Şuayb el-Arnaût yaptıkları neşirlerde zayıf rivayetlerin zayıflık derecelerini belirtmiş, ancak bunların eserin değerini azaltmadığına işaret etmişlerdir. İçerdiği hadislerin büyük kısmı Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiʿu's-şâḥih*'lerinden seçilen *Riyâzû's-sâlihîn*, İslâm dünyasında müslümanların el kitabı olma özelliğini korumuş, bu sebeple Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan kitap olduğu söylenmiştir.

Çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin ilk basımı 1302'de (1885) Mekke'de gerçekleştirilmiş, daha sonra seksenden fazla neşri yapılmıştır. Bunlar arasında Mustafa Muhammed Amâre (Kahire 1375), Ridvân Muhammed Ridvân (Kahire 1379), Ab-

dülâziz Rebâh ve Ahmed Yûsuf ed-Dek-kâk (Dımaşk 1396), Nâsirüddin el-Elbânî (Beyrut 1406), Ahmed Râtîb Hammûş (Dımaşk-Beyrut 1408/1987), Şuayb el-Arnaût (Beyrut 1407/1987) ve Fârûk Hamâde (Kahire 1409) tarafından yapılanları önemlidir. *Riyâzû's-sâlihîn* üzerine yapılan şerh çalışmalarının ilki ve en meşhuru İbn Allân'ın *Delîlû'l-fâlihîn li-turuḳi Riyâzi's-sâlihîn*'idir (nşr. Mahmûd Hasan, I-VIII, Kahire 1347, I-IV, 1385/1966). Süleyman Dervîş Âmir, *Delîlû'l-fâlihîn*'den seçtiği hadislere *Envâr min hedyi'n-nübüvve: Tâ'ife mine'l-eḥâdîsi'n-nebeviyye muḥtâre min kitâbi Delîlû'l-fâlihîn li-turuḳi Riyâzi's-sâlihîn* adını vermiştir (Tanta 1987). Hüseyin Abdülmecîd Hâşim'in *Şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*'i (I-II, Kahire 1390/1970) daha çok talebelere hitap etmektedir. Mustafa Saîd el-Hın, Mustafa el-Bugâ, Muhyiddin Mestû, Ali eş-Şürbecî ve Muhammed Emîn Lutfî'den oluşan bir komisyonca hazırlanan *Nüzhetü'l-müttakîn şerḥu Riyâzi's-sâlihîn* kısa fakat önemli bir şerhtir (Beyrut 1397/1977). Subhî es-Sâlih'in *Menhelü'l-vâridîn şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*'i ise bazı kelime açıklamalarının ibaret titiz bir neşirdir (Beyrut 1977). Ebû Usâme Selîm b. İd el-Hilâlî'nin *Behcetü'n-nâzirîn şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*'i (I-III, Demâm 1415/1994), Abdülkâdir İrfân b. Selîm el-Aşşâ Hassûne ed-Dımaşki'nin *Ravzatü'l-müttakîn şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*'i (I-IV, Beyrut 1417/1996), Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in *Şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*'i de (I-IV, Kahire 1422/2001) burada zikredilebilir. *Riyâzû's-sâlihîn*'in bugüne kadar yapılan en geniş şerhi ise M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan ve Raşit Küçük tarafından hazırlanan *Riyâzû's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* adlı çalışmadır (I-VIII, İstanbul 1997).

Eserin bilinen ilk muhtasarı, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin Buhârî ve Müslim'in müşterek rivayetlerinden 800 kadar hadisi ihtiva eden *Tehzîbü'n-nûfûs fî tertîbi'd-dûrûs*'udur (Kahire 1402). Eserin ilk baskısı Kahire'de gerçekleştirilmiş (1329), daha sonra Dimaşk ve Beyrut'ta birçok defa basılmıştır. Sâlih Ahmed Rîzâ, *Kuţûf min ri'yâzi's-sünne, dirâse tahlîliyye li-ehâdis muhtâre min kitâbi Riyâzi's-sâlihîn*'de (Dimaşk 1410) eserden bazı hadisleri ilmi araştırma metoduna uygun biçimde inceleyip değerlendirmiş ve hadislerin tahrîcini yapmıştır. Muhammed Abdülhamîd Mirdâd, *İthâfû'l-müslimîn fî teshîli ihtisârî Riyâzi's-sâlihîn* adlı çalışmasında (Kahire 1389) bab başlarında geçen âyetleri açıklamış, seçtiği hadisleri de kısaca şerhetmiştir. Saffet es-Sekkâ'nın *Miftâhu'r-râhilîn ilâ Riyâzi's-sâlihîn*'i (Halep 1391/1971), Muhammed Hayr Muhammed el-Hımsî'nin *Muhtasarı Riyâzi's-sâlihîn*'i (Dimaşk 1406/1985), Cemâleddin Seyrevân ve Nûreddin Karaalî'nin *el-Muhtâr min Riyâzi's-sâlihîn*'i (1407/1986, 3. baskı), Me'mûn Muhammed Saîd es-Sâgarci'nin *eş-Şaḥîḥu'l-muhtâr min Riyâzi's-sâlihîn ve'l-ezkâr*'ı (Dimaşk 1412/1991), Muhammed Adnân Sâlim'in *Merâtî'u'l-mü'minîn fî Riyâzi's-sâlihîn*'i de (Dimaşk 1416/1995) burada anılmalıdır.

Riyâzü's-sâlihîn'in Türkçe'ye ilk tercümesi, Hasan Hüsnü Erdem'in (ilk baskısında I ve II. ciltler Kıvâmüddin Burslân ile birlikte) Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan çevirisidir (I-III, Ankara 1949, 1954). Daha sonra eseri Mehmet Emre (İstanbul 1974), Sıtkı Güllü (İstanbul, ts.), Salih Uçan (İstanbul, ts.) ve hadis açıklamalarıyla birlikte İhsan Özkes (I-VI, İstanbul 1991, I-III, 1992, I-VI, İstanbul, ts.) Türkçe'ye tercüme etmiştir. *Riyâzü's-sâlihîn*, İngilizce'ye de çevrilmiş olup Abdurrahman Şad (I-II, Lahore 1988), S. M. Madni Abbâsî (I-II, Karachi 1986) ve Hâfız Selâhaddin Yûsuf'un (Dârüsselâm 1999) çevirileri burada zikredilebilir. Saîd el-Laham (Beyrouth 1991) ve Fevzî Şa'bân (I-II, Beyrouth, ts.) eseri Fransızca'ya tercüme etmişlerdir. Urdu diline ise Mevlânâ Muhammed İdris tarafından çevrilmiştir (Yeni Delhi, ts.). *Riyâzü's-sâlihîn* daha başka dillere de tercüme edilmiştir. Hasan Hüsnü Erdem, *Riyâzü's-sâlihîn Hadislerinin Râvîleri Olan Ashâb-ı Kirâm'ın ve Hadis İmamları'nın Hal Tercemeleri* (Ankara 1964) ve Ahmed Râtîb Hammûş, eserde rivayetleri bulunan râvîlerin biyografileriyle eserin çeşitli fihristlerini içeren *Künûzü'l-bâhişîn* (Beyrut 1413) adıyla birer çalışma yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn* (nşr. Şuayb el-Arnaûṭ), Beyrut 1409/1989, neşredenin girişi, s. 4-20; a.e. (nşr. Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1406, neşredenin girişi, s. 5-22; a.e. (nşr. Hassân Abdülmenân), Amman 1413, neşredenin girişi, s. 9-12; a.e. (nşr. Ahmed Râtîb Hammûş), Dimaşk 1408/1987, neşredenin girişi, s. 5-10; a.e. (trc. Mevlânâ Muhammed İdris), New Delhi, ts., tercüme edenin girişi, s. 3-19; a.e.: *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* (trc. ve şerh M. Yaşar Kandemir – İsmail L. Çakan – Raşit Küçük), İstanbul 1418/1997, neşredenlerin girişi, I, 67-81; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1472; Mustafa Saîd el-Hin v.dğr., *Nüzhetü'l-müttakîn şerḥu Riyâzi's-sâlihîn*, Beyrut 1397/1977, s. 5-7; Ahmed Abdülazîz Kâsım el-Haddâd, *el-İmâm en-Nevevî ve eṣeruhû fî'l-hadîs ve 'ulûmih*, Beyrut 1413/1992, s. 280-300; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delîlû mü'ellefâtî'l-hadîs*, Beyrut 1416/1995, I, 338, 352-356, 358, 364-366, 369-370, 388; II, 602, 603; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *el-Mu'cemü'l-muşannef li-mü'ellefâtî'l-hadîs* ş-şerîf, Riyad 1423/2003, I, 492, 500, 501-505, 507, 508, 519; II, 1128; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 158-162.

RAŞİT KÜÇÜK

RİYÂZÜ'Ş-ŞUARÂ

(رياض الشعراء)

Riyâzi Mehmed Efendi'nin
(ö. 1054/1644)

Osmanlı şairlerine dair tezkiresi
(bk. RİYÂZİ).

RİZÂM b. REZM

(رزام بن رزم)

Aşırı Şii Keysânîyye'den
Rizâmîyye fırkasının kurucusu
(bk. KEYSÂNİYYE).

RİZÂMİYYE

(الرزامية)

Keysânîyye'den
Râvendîyye bünyesinde mütalaa edilen,
Ebû Müslim-i Horasânî'ye
aşırı bağlılık gösteren
Rizâm b. Rezm'e mensup bir fırka
(bk. KEYSÂNİYYE).

RİZE

Karadeniz bölgesinin
doğu kesiminde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Fenerburnu adı verilen bir çıkıntının kuzeybatı rüzgârlarından koruduğu küçük bir koyun doğuya bakan yamacında kurulmuş olup zamanla sahile kadar yayılmıştır. Coğrafi bakımdan yakın zamana kadar kara

yoluyla ulaşımın elverişsizliği yüzünden geçmişte devletlerin etki alanı dışında kalmıştır. Adının, şehrin kurulduğu yere işaretle "dağ eteği" mânasına "rhizo"dan yahut vaktiyle bölgede pirinç yetiştirildiği için Yunanca "rhizios"tan geldiği belirtilir. Bıjşkyan şehrin eski adının Rizos olduğunu yazar (*Karadeniz Kuyuları*, s. 61).

Rize'nin bilinen en eski tarihi, Miletliler'in Doğu Karadeniz kıyılarına deniz yoluyla geldikleri ve ticarî amaçlarla pazar yeri kurdukları milâttan önce VII. yüzyıl başlarına kadar gider. İskitler'in önünden kaçarak Kafkasya'dan çıkan Kimmerler'in istilâsına uğraması ve İskit hâkimiyetinin bölgeyi içine alması da aynı yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu istilâlar sırasında yerli halkın bir kısmının güney kesimindeki iç bölgelere gittiği ve buralardan kıyı kesimlerine göç olduğu bilinmektedir. Rize ve çevresi milâttan önce VI. yüzyılda Persler'in egemenliğine girerek Pont satraplığına bağlandıysa da bu durum uzun sürmedi. Bu dönemden itibaren İyonyalılar bu kıyılarda bazı koloniler kurdular. Milâttan önce 400'de Trabzon'a gelen Ksenofon'un bölge hakkında verdiği bilgilerden Rize'nin de bir ticaret limanı olduğu anlaşılmaktadır. Milâttan önce 180'de Yunanlılaşmış bir İran devleti olan Pontus Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Bir asır sonra Rize yaylalarına yerleşen Orta Asya menşeli Partlar, Pontus Devleti ile çatıştı. Bu dönemde Rize'nin de içinde bulunduğu Doğu Karadeniz bölümü Pontus Devleti'nin maden, kereste ve gemi ihtiyacını karşılıyordu. Milâttan önce 64'te Pontus Devleti'ni kaldıran Roma İmparatorluğu bölgede Sâsânîler ve onları destekleyen Ermeni ve Gürcü kralları ile mücadele etti. Seyyah Arrianus'un (ö. 180) verdiği bilgiye göre İyidere-Rize arası denizden 10 mildi. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasının ardından bölgede Bizans dönemi başladı. Hristiyanlığın bölgede yayılması Bizans'ın ilk dönemlerine rastlar.

Hız. Osman'ın hilâfeti esnasında Habîb b. Mesleme kumandasındaki kuvvetler Ermenistan fetihleri (25/646) devam ederken Rize'yi de vergiye bağladılar. Fakat çok geçmeden şehir tekrar Bizans'ın eline geçti (653). Emevîler döneminde bölgeye yeniden gelen müslüman ordularına karşı Bizans'ın müttefiki olan Hazarlar, Rize ve civarını korumaya çalıştılar. Nihayet Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik, Hazarlar üzerine gönderdiği ordu ile Rize'yi zaptetti (119/737). Malazgirt zaferinin (1071) ardından bir süre için Dânişmendîler'in kontrolü altına giren Rize (1098) Anadolu Sel-